

PUBLICAȚIE
SĂPTĂMÎNALĂ
EDITATĂ DE

GRUPUL
PENTRU DIALOG
SOCIAL

ANUL II • Nr. 38 • 27.09 — 4.10 1991

Pînă cînd...?

„O fantomă bîntuie prin Europa“

Se tot vorbește, de aproape doi ani încoace, de „procesul comunismului“. Sintagma e ambiguă, după cum ambigue sînt și vocabulele ce o compun — cuvîntul „proces“ putînd fi înțeles, fie în sens larg, istoric, fie în sens restrîns, juridic, după cum cuvîntul „comunism“ poate semnifica, la rîndul său:

— fie un sistem atotputernic (și atotcuprînzător), în care opresorii și oprimații au fost (și continuă — inerțial — să fie) deopotrivă cuprinși și deopotrivă formați ca atare (unii, mai puțin, ca opre-ori, alții, cu mult mai numeroși, ca oprimați);
— fie o simplă năpastă căzută din cer, ca o pocauste inevitabilă a naturii exterioare, în care singurii implicați (și de care, deci, singurii cu adevărat răspunzători) au fost (atunci) și continuă (dacă mai trăiesc) să fie doar aceia care s-au folosit de împrejurări pentru a se alătura, într-un fel sau altul, tagmei opresorilor, oprimații rămînînd, ca să spunem așa, în afara evenimentului, cîtă vreme se consideră pe ei înșiși neatînși de aceasta în intima lor identitate.

Nu înălțurăm, de... ca Tîpsit de te-mei, sensul restrîns al ambelor acestor cuvinte (deci nici al sintagmei pe care ne-am propus s-o supunem analizei). Căci există, nu încapă îndoială, crime stîngătoare la cer, care — încadrabile fără echivoc în articole de lege și căzînd sub incidența dumnezeieștii porunci „Să nu ucizi!“ — nu pot rămîne, nici nejudicate, nici nepedepsite. Anulul genocid, executat cu premeditare și singe rece, conform unei indefectibile și neiertătoare metode, prin care comunismul și-a început cariera în România, genocid prelungit pînă spre mijlocul deceniului al șaselea, și care a dus la lichidarea fizică a întregii elite conducătoare (politică în primul rînd, dar și spirituală și intelectuală și — în genere — întreprinzătoare pe toate planurile vieții sociale) a poporului român, sortit astfel să rămînă un trup fără cap: el bine, acest amplu genocid din epoca deșistă (destul de convingător sugerat — din altă perspectivă, totuși ilustrat — de „Memorialul durerii“ de la TV) trebuie dat în vileag în toată amploarea lui, iar vinovații principali, chiar dacă nu mai sînt cu toții în viață, nu e drept să se poată sustrage judecării publice pusă în perfectă cunoștință de cauză; iar dacă corpta i-a tînut încă printre noi, ca în cazul lui Drăghici și al lui Nicolski, o ostracizare morală a lor de către ansamblul, fără excepții, al corpului social, o ostracizare neîndrîjită desigur și neagresivă, dar nu mai puțin neînduplecată, ar fi pentru ei —

dacă s-ar dovedi în stare s-o recepteze așa cum se cuvine — ca o unică șansă ce li s-ar oferi de a-și recupera, prin cîntă, umanitatea pe care au pierdut-o.

Tot sub incidența punctului de vedere juridic cad și crimele comise în decembrie '89, precum și cele — evident: penale — din iunie '90, iar răspunderile trebuie stabilite și în cazurile acestea, nu numai la nivel final, al executării efective a ordinelor, ci și la acela, inițial, al concepției lor și al elaborării scenariilor conform cărora urmau să se desfășoare evenimentele.

În toate aceste direcții, investigațiile deja întreprinse trebuie duse cu hotărîre pînă la capăt; desigur, nu doar prin strădanțiile autorităților, care sînt departe de a da dovadă de prea mult zel în acest sens, ci sub presiunea neîncetată a reprezentanților conștiinței ai corpului social.

Cu atîta, însă, chiar presupunînd (ceea ce, trebuie să recunoaștem, e încă foarte departe de a se fi împlinit), chiar presupunînd deci că ar fi dusă pînă la capăt răfuiala cu fosta (încă persistentă) nomenclatură, — pînă la capăt, adică pînă la dezvăluirea, în ochii lumii întregi, a mobilurilor adevărate ale politici de infometare, de ștergere a identităților comunitare, de anulare a verticalității umane prin depersonalizare și mistificare ș.c. (diabolică politică, practică de-a lungul a peste patruzeci de ani de către nomenclatura orînduirii comuniste, cu cînim de către cei apți să-l pătrundă tainele, la modul timp de cei mai puțin dotați intelectual, dar cu aceeași consecvență și eficacitate de către toți împreună) — cu doar atîta, însă, „procesul comunismului“ ar fi încă departe de a se fi încheiat. Mai e nevoie în plus și de o răfuială serioasă cu sine însuși. „Iară ochi-unchis afară, înăuntru se deșteaptă“. Mai e nevoie și de întoarcerea privirii, de la Colăiași și de la Căliași, către sine însuși. Mai e nevoie și de această întrebare liminară: „Cum de-a fost posibil?“ Nu atîta cum anume a fost posibilă instaurarea comunismului pe nîmul macro-istoric al urmîrilor înfruntării armate din anii 1940-1945; ci, cum de-a fost posibilă, pe planul micro-istoric al povestii fiecărei vieți în parte, însinuarea acestui comunism abhorat în țesătura fină a vieții familiale și personale, prin dispariția treptată a încrederii și solidarității umane, prin generalizarea treptată a suspiciunii, a neîncrederii în semenul și aproapele tău, pe un fond de frică instăpînită pe fibrele cele mai ascuse ale ființei tale, care te livra fără opărare,

însinurat și nepuțințios, forței brute exterioare — forță constînd totuși, în cea mai mare măsură (culmea paradoxului!) din frica însumată a tuturor, în-oarsă apoi împotriva fiecăruia în parte.

De-abia cînd fiecare dintre noi — și cu toții împreună — vom fi găsit răspuns satisfăcător acestor întrebări care pe fiecare în parte și pe toți împreună ne privesc, de-abia atunci vom putea spune că procesul comunismului va fi luat sfîrșit. Nu va fi ușor, căci întrebările acestea nu se mulțumesc să ne privească doar; ele ne și dor. Dar poate nu e nevoie să așteptăm pînă vom da de capăt tuturor dedesubturilor întrebării noastre liminare. Dacă vom fi izbit să ne-o punem cu adevărat, vom ajunge fără îndoială destul de repede la următoarele trei concluzii practice, echivalente cu trei imperative, ontologice le-aș spune, pentru că vizează întimitatea însăși a ființei care sîntem, dar și civice deopotrivă: non'ru că se raportează și la inserția noastră în societatea care ne cuprinde:

1. frica ne face retractili și, la limită, ne anulează — deci să ne debarasăm de frică;
2. suspiciunea generalizată alimentează frica și, din aproape în aproape, sfîrșește prin a ne anula — deci să aruncăm punți de legătură spre semenul și aproapele nostru, să investim în el creditul care să-i permită, la rîndul lui, să ne răspundă investind în noi creditul de care avem nevoie pentru a izbăvi să fim cu adevărat;
3. însingurarea ce rezultă din frică și suspiciune ne livrează, nepuțințioși, opresorilor (a căror forță în bună parte din frica noastră însumată din suspiciunea noastră generalizată e constituită) — deci să refacem cît mai repede cu putință textura solidarității umane, care va readuce puterea, de la virful instituției statale, unde rezidă acum, la baza societății oamenilor în carne și oase, adică exact acolo unde îi este locul: la popor, singurul deținător legitim al puterii pe care desigur o va mandata periodic, pentru uzurarea propriei lui administrări, dar de deținerea exclusivă a căreia nu se va datice niciodată.

Dacă aceste trei imperative vor izbuti să răsară din străfundul ființei fiecăruia dintre noi, „procesul comunismului“ își va fi în sfîrșit locul lui firesc, adică o timpului trecut în raport cu lumea în care dorim să trăim și pe care de-abia de atunci încolo vom începe cu adevărat s-o edificăm.

MIHAI ȘORA

Regele României are mai puține drepturi decît un președinte

REGELE MIHAI I: În Constituție (cea din 1923) scrie foarte clar că Regele exercită puterea executivă doar împreună cu guvernul.

Vizita în Franța nu este prima și nu va fi nici ultima

REGINA ANA: Și atunci, cînd zidul Berlinului a căzut, am spus: imediat, acum, și România va fi liberă. Am crezut doar că va fi puțin mai tîrziu, în februarie. Nu știam că va fi exact de Crăciun.

Interviuri complementare cu Regele Mihai I și Regina Ana, realizate de Gabriela Adameșteanu

Un compromis, alt compromis

GABRIEL ANDREESCU: Simțul istoriei și al contextului este semnul unei mișcări politice moderne.

Amintiri dintr-o lume scufundată

ION NEGOIȚESCU: Nu concep o revizuire românească bună, oriunde ar apărea ea, care să nu intereseze deopotrivă pe cel din țară și pe cel din exil.

La (pe) marginea crizei iugoslave

EMIL BUREZĂNU: Comunismul sau neo-comunismul nu pot fi fu știu, chiar dacă și-au propus de altă ori, să „rezolve problema națională“.

„Adevărurile se spun cu o stringere de inimă“

LUCIAN RAICU: Adevărul se spune cu sentimentul unei taine, adesea imposibil de dezvăluit. Și nu de taina unor „dosare“ e vorba, nu de secretele istoriei, ale cabloanelor, ale diplomației etc. Necessare ne sînt și acestea, inadmisibil fiind să „ne“ fie ascunse...; alta, cu totul alta este, totuși, îndeletnicirea marilor scriitori...

LA ÎNCHIDEREA EDIȚIEI:

Momente dramatice în Piața Victoriei,
momente de cumpănă pentru înțelegerea democrației

(Vom reveni în numărul următor)

LUCIAN RAICU

„Adevărurile se spun cu o strângere de inimă”

Barthes — un clasic francez „în viață” • A-l asculta în București, în 1982, asediat de vești rele • Care este temelia de bun-simț a spiritelor geniale • „A discuta înseamnă a milita”. Cercetind responsabilitatea și „iresponsabilitatea” • A te reciti după exil

1988. Roland Barthes fusese lovit de un camion, pe când traversa strada, chiar în fața instituției de veche și înaltă tradiție culturală numită de câteva secole „Collège de France”. Unde fusese chemat să țină un curs despre limba și literatură — cine ar fi fost mai puțin decît el să se pronunțe în această materie „inter-disciplinară” în mare vogă pe atunci? Citisem, în țară, lecția inaugurală — Barthes era la apogeul carierei sale, era în plină formă intelectuală, se desprinsese de excesele savante ușor prețioase și ușor arrogante ale „primei faze”, știința sa se umanizase, se domesticise și se „cațifelase”, omul însuși se maturizase cu neșpusă grație, refuzând în același timp să îmbătrânească, staționa într-o ipoteză calmă și andră, fără vîrstă, ce mai, devenise — în ciuda existenței și a deprinderilor sale speciale, amestec de mondenitate și marginalizare, la intersecția dintre bibliotecă și bistrouri, un clasic, un clasic francez „în viață”.

Aș fi vrut să-l văd măcar o dată — de ascultat îl ascultasem luînd acasă de la Biblioteca Franceză o casetă din seria admirabilelor „Radioscopies” ale lui Jacques Chancel, din vremea cînd cunoscutul jurnalist, la fel de ademinitor cordial și simpatic și atunci, era mai puțin de cultură și vorbea competent, păstrînd totuși o respectuoasă distanță, cu Barthes, cu Sartre, cu Roger Caillois. Prețioasa înregistrare radiofonică, datînd erod de prin 1974, o ascultasem de câteva ori în șir, nemulțumindu-mă să mă despart de ea, în iarna anului 1982, într-un București asediat de vești rele, de întinerie și frică și frig, pe care marele critic francez nu l-ar fi recunoscut, atît era de demodat, de pomorît, el, care-l găta bine — și își amintea cu plăcere de el, din anii postbelici, 1946—47, cînd, tînră cărturar abia pregătindu-se să se lanseze, înainte de a fi „descoperit” de Marcel Nadeau funcționase în vesela metropolă est-europeană, acreditat pe lângă aceeași Bibliotecă, de la care, peste trei decenii și jumătate, aveam să-mi procur caseta cu interviul său.

• O fertilă alternanță

Învățase printre români — precizase mult mai tîrziu — o tehnică adecvată muncii scriitorului: fertilă alternanță între „muncă și chef”, între orele dedicate lucrului intens și cele de desțindere și „petrecere”. Ce-ar fi spus acum, ce l-ar mai fi „învățat” orășul sumbru și demoralizat, seos în afara lumii — în care, din caseta cu greu procurată, vocea sa frumos timbrată, „educată” de experiențe de ultim rafinament intelectual, răsuna, în acel trist context, ca din altă lume, din lumea Adevărată. Care, iată — în etuda ororii de „nici”, din locul „recepției” abia dacă îngăduite — continua să existe. Continuu să-și semnaleză — prin vocea ca din Sirius, a lui Roland Barthes — prezența. Primisem cu emoție și cu o tresărire de speranță — în condiții atît

de neprielnice, care ar fi voit să interzică tot ce mai era viu, orice emoție „culturală” și orice speranță de normalitate — mesajul Bibliotecii Franceze și al fostului ei ghid acreditat la București, mesajul Franței.

Cînd, după un an, în 1983, am ajuns prima oară la Paris, zadarnic treceam prin Cartierul Latin, Barthes nu mai putea fi zărit, de trei ani încheiați nu mai era — și nu va mai avea să fie — de găsit altfel decît în cărțile sale — în *Mitologii*, în escul despre Michelet, în *Despre Racine, Critică și Adevăr*, în superbul *Discurs îndrăgostit* (care era deja altceva decît doar știință a limbajului și decît doar uscată teorie și critică literară — era romanul însuși al afinităților inteligente, o confesiune mascată...), cum putea fi descoperit în cea mai tulburătoare dintre scrierile sale: *Roland Barthes par R.B.*, în care se povestea pe sine la persoana a treia.

L-am „văzut” totuși — măcar o dată — pe R. Barthes și mi s-a părut atunci că îl cunosc dintotdeauna — așa trebuia să „arate” el, îngemănînd o infinită delicatete cu decizia și puterea prezenței, timiditatea cu cea mai naturală siguranță de sine, dorința de a se eclipsa (de a se „marginaliza”) cu autoritatea nesubînțiată dar pe deplin conștientă de sine și de „ascendentul” asupra celorlalți, simplitatea omului de elită cu instinctivul refuz de zgustat al banalității, al poncifului, a ceea ce o bisnuită să numească „doxa”, un inimitabil Piresc cu cel mai aristocratic Stil... Deschisesem din întâmplare, la Courbevoie fiind, micul televizor, prîndeam canalul trei, emisiunea *Océaniques* — și am știut imediat, recunoscînd vocea — vocea încurajatoare a Inteligenței (care, iată, nu dispăruse cu totul din lume) cine era Acela — domnul de pe ecran, în pulovăr gri, cu țigara-n colțul gurii, atît de atent la întrebările ce-i se puneau și străduindu-se să le răspundă „pe înțeles”.

Cine altul putea fi?

• Profitorii confuziei de valori

Adevărul, adevărurile nu se spun „net” și liniștit, se spun cu inima grea, se spun cu o strângere de inimă, se spun cu tristețe, cu un sentiment al vinovăției, care nu-l exclude pe rostitor. Spunerea aceasta îl pune și pe rostitor în cauză cum altfel ar avea el dreptul să deschidă gura? Adevărul se spune cu sentimentul unei taine, adesea insuportabil de dezvăluit. Și nu de taina unor „dosare” e vorba, nu de secretele istoriei, ale cabinetelor, ale diplomației etc. Necesare ne sînt și acestea, inadmisibil fiind să „ne” fie ascunse; alta, cu totul alta este, totuși, îndeletnicirea marilor scriitori... Se mai confundă planurile și (vai!) cît de deosebite sînt planurile acestea. Există, știm bine, profitorii, de toată mîna, ai con-

fuziei de planuri. Încă ceva: nu este prea la îndemînă să le distingem, nu, nu... Tot impostură, alt fel de impostură este pretenția (și priceperea) de a le distinge cît ai bate din palme; a distinge rîspicat între „etic” și „estetic”, „adevăr istoric” și „literatură” etc. O taină este și aceasta.

• Ionescu — geniul unui moralist nepătat

La douăzeci de ani, Eugen Ionescu despre Proust, în *România Literară*, 41/1932: „În realitate, el nu este atît

de nou. El este, mai degrabă, vechi (s. n.). Proust, după aventura simbolistă și naturalistă, a refăcut legătura cu analiștii francezi, tradiție care a mers paralel și cu romantismul, și cu simbolismul, ștearsă, e drept, de aventura lor accidentală, dar care le-a supraviețuit — și acum, prin Proust, frunțasă și dominantă, învederîndu-se ca adevărata tradiție franceză clasică. Rebarbativă la Proust era, cum am spus, numai fraza: dar a devenit clară” (s. n.).

Temelia de bun-simț a spiritelor geniale! A proclama, în 1932, vechimea și clasicitatea lui Proust, chiar tradiționalismul său, într-o vreme cînd so-ca, pînă la rebarbativ, prin nouitatea sa, era, desigur, ceva scandalos. Scandaloză voință de singularizare, afirmării „impertinente”, originalitate „cu orice preț”, a unui tînr care, prin ton-

ION NEGOIȚESCU

Amintiri dintr-o lume scufundată

• Tudor Vianu a fost primit la Academie nu pentru ceea ce publica atunci, ci pentru opera lui „burgheză” din trecut • Tulburările de conștiință îl deosebeau fundamental de Călinescu, jovialul cinic, ori de Sadoveanu, apaticul moral • N-am să uit niciodată unghiile incununate de negreață ale anchetatorului • Nu se cade să aruncăm lespedea tăcerii peste problemele delicate • Dacă aș fi murit în temnița în care am fost lepădat, ce „opere” ar fi rămas de pe urma mea? • Jocul tragic de-a stringerea și slăbirea șurubului • În sinistra epocă Gheorghiu-Dej oamenii se fereau să vorbească și să asculte •

LN.: Despre revista „22” nu-mi îngădui decât cuvinte bune (le-am rostit și cu alte ocazii): bogăția colaboratorilor, varietatea temelor discutate, împletind teoria cu actualitatea și, bineînțeles, înainte de orice poziția generală sinceră în favoarea și în sprijinul democrației, mă încântă; o aprobare mai aplicată nu-mi permit însă, deoarece, din zecile și zecile de numere apărute până acum, nu mi-au căzut în mână decât, întâmplător, doar citeva, ca, de pildă, cel din august, în care se află articolul lui Andrei Pippidi despre cartea lui Virgil Ierunca, ori — mai demult — cel în care a „polemicizat” cu mine Sorin Vieru pe tema *Noiea*. Astfel că, prea puțin „în cunoștință de cauză”, nu îndrăznesc acum decât să-mi exprim o teamă și o oarecare *desiderată*. Mi-e teamă, așadar, ca nu cumva calitățile revistei să se transforme în defecte, dacă „dialogul social” pe care-l promovează s-ar lărgi incontrolat, iar „22” ar deveni un magazin al tuturor opiniilor. Dialogul nu trebuie lăsat la voia întâmplării, ci dirijat cu vigoare întru promovarea ideilor democratice — dacă revista vrea să fie o tribună a democrației și nu un bazar cu de toate. Într-un parlament se pot infrunta și stînga și dreapta și centrul și extremele — într-o publicație clar și ferm orientată, nu. Disputa și chiar polemica, desigur însă între sinceri democrați. Poți admite uneori în corpul revistei și opinia adversarilor democrației, dar numai pentru a da pe loc replica. Concluziile să fie trase întotdeauna de cei care prezintă ideologia revistei, deci nu abandonate pe seama criticilor.

Avem, într-un fel, mai multe de învățat de la vecini decât de la Apus

LN.: Cred apoi (*desiderată*) că o publicație ca „22” are datoria să țină la curent cititorii și prin aceasta și colaboratorii cu cele ce se întâmplă ca fapte și idei în țările vecine cu noi, ale fostului „lagăr” socialist. Se poate învăța de acolo foarte mult, mai cu seamă că alții ne-au luat-o înainte. Într-un fel, avem mai multe de învățat de la vecini decât din Apusul pe care și așa opinia publică românească îl receptează cu

prea mare dificultate, datorită sechelelor comunisto-ceauștice din mentalitatea societății noastre. De asemenea, cred că ar fi bine să se pornească de îndată la o dezbateră sistematică serioasă și plină de curaj asupra naționalismului românesc, asupra tradiției lui, asupra fenomenului Nae Ionescu, asupra discipolilor lui, a ostilității lor față de democrație. Fără această dezbateră ne permanentizăm în confuzii și nu vom ieși din provincialism, nu vom reuși să ne integrăm mental în Europa contemporană, nu ne vom dezbăra de sechelele naționalismului ceauștist. Pe această linie trebuie analizat și regimul antonescian, justificând războiul nostru drept împotriva Uniunii Sovietice, dar recunoscând și respectând structu-

rile fasciste ale acestui regim, care și ei a fost o rezultantă a naționalismului străin de spiritul european modern. De ce Finlanda a purtat războiul antisovietic fără a instaura dictatura naționalistă? Să nu ne liniștim conștiința cu sentimentul că noi i-am salvat pe evrei. Analizele pătrunzătoare ale Henet Vancea pe domeniile comunismului românesc pot servi drept model celor ce au să studieze antidemocrația naționalistă românească. Importantă este, din acest punct de vedere, cunoașterea cât mai exactă a ravagiilor făcute și la noi în țară de legislația și ideologiile antisemite: să nu ne liniștim conștiința cu sentimentul că noi am salvat pe evrei. Să privim mai de aproape debaterile de idei din Germania postbelică (și din Germania de după reunificare). Mă întreb dacă revista „22” a luat și cum se cuvine de dezbateres principală cunoscută sub numele de „Historikerstreit”?

Nu e momentul!

„22”: Ar putea revista „22” să intereseze deopotrivă și România și exilul?

LN.: Nu concep o revistă românească bună, oriunde ar apărea ea, care să nu intereseze deopotrivă pe cei din țară și pe cei din exil. Nu știu cât interesează pe cei din țară ce și cum gândesc

sează pe cei din țară ce și cum gândesc cei din exil, dar știu că pe noi ne preocupă foarte mult ce și cum gândiți voi. Poate că, în fond, totul nu e decât o chestiune de statistică: mulți de aici gândesc ca voi — am dat însă și de compatrioți din țară care gândesc ca mine. Nu numai între locuitorii României, de pildă, există admiratori ai lui Nae Ionescu sau fanatici eminescieni care nu admit să critice sub nici o formă și sub nici un aspect pe magnificul romantic. Ceva însă apare mai rar în exil: argumentul ceauștist: „nu e momentul!”. Argument care întotdeauna înseamnă mistificare, sub falsă înmăștișare a aminiării.

„22”: Ar fi păcat să dispară revista „22”?

LN.: Revista „22” face parte în așa măsură din peisajul social românesc, încât nu-l mai pot concepe fără acest punct de lumină într-o realitate mult prea răsfățată de umbre. Aș fi fericit dacă ar găsi sprijin și printre românii care prosperează material în Occident. Din păcate, am și eu trista experiență a celor două publicații *Dialog*, care apar numai datorită devotamentului celor doi redactori, amândoi oameni săraci.

O publicație de înalt nivel intelectual se adresează în mod fatal unui cerc mai restrâns de cititori, îndemnat de cultivații spre a putea urmări schimbările de idei, adesea chiar filosofice. Revista „22” este o astfel de publicație, de bună seamă extrem de necesară și contribuind în mod esențial la fixarea profilului societății românești. Ea creează pe pedagogii societății, iar pedagogii au, la rândul lor, nevoie de un instrumentar publicistic adecvat. Ziarele bune îndeplinesc această misiune, ideile democratice cultivate într-însele găsindu-și ecoul în masele de cititori. Nu văd de ce ar fi nevoie de un „ton glumei”. În perioada din preajmă instaurării comunismului la noi, *Dreptatea*, *Liberalul*, *Fapta* (ale lui Mircea Damian), *Jurnalul de duminică* (al lui Tudor Teodorescu Braniste) n-au fost ziare vesele... Cât mă privește, nu-mi recunosc nici o vocație ziaristică: intervențiile mele de această natură sunt conjuncturale și cu caracter mai degrabă popular decât principal. O mare satisfacție îmi produc articolele politice ale lui Nicolae Manolescu (de aceea am și rugat pe Raluca Petruțian să le comenteze în calețul de literatură *Dialog*). Strălucitul critic de dovedă și de un talent ziaristic cu totul remarcabil: analizele sale de actualitate sunt admirabile.

Am avut fericirea să mă aflu în relații apropiate cu Tudor Vianu, acest maestru al artei de a gândi

„22”: Care este opinia dumneavoastră despre „Românește”, cartea lui Virgil Ierunca?

LN.: *Românește* de Virgil Ierunca este o carte excepțională. Nu numai din cauza vocației critice deosebite a autorului ei, dar și din împrejurarea că la vremea când a fost scrisă a constituit

unica manifestare superioară și reală a spiritului nostru critic. În țară stăpînea atunci realismul socialist cu toate ororile și aberațiile lui, iar *Românește* de Virgil Ierunca (fines în cumpănă, cu mare vrednicie, neantul. Textele lui despre G. Călinescu și Tudor Vianu ridică polemică la artă și sunt pornite din cea mai autentică conștiință ultragintă. Despre colaborarea lui Călinescu cu regimul comunist ei scrie cu o revoltă pe de-a-nregul justificată; despre colaborarea lui Tudor Vianu, cu îndreptățită durere. Textul dedicat acestuia reflectă deopotrivă adîncă admirație și stima profundă a autorului față de opera de dinainte de comunism a marelui savant și despre mîhnirea ce i-a stîrnit-o înfurierea unui condei menit să probeze numai demnitatea intelectualului Tudor Vianu a fost o personalitate extraordinară de respectabilă și respectată și de aceea nici un slujitor al memoriei lui nu poate să nu regreta faptul că el și-a pus semnătura sub un text ca *Permanences de la Littérature roumaine*. Am avut fericirea să mă aflu în relații apropiate cu acest maestru al artei de a gândi, care etia ca nimeni altul să răspundea în jur lumina cunoștințelor sale. Dar am suferit teribil cînd, sub eupola Academiei (atunci ea și astăzi încă, o instituție comunistă), la un colocviu internațional de romanistică, l-am auzit vorbind despre înfrîngerea spiritului german în literatura română, fără să pomenească pe Maiorescu și fiind — vai! — de îndată amendat pentru aceasta de romanistul din Republica Federală, Kurt Wais (autorul unei celebre lucrări dedicate operei lui Mallarmé). O influență nefastă a avut probabil asupra lui prietenul său Ralea, de care el nu s-a lăsat totuși chiar ușor convins, fiind nelincetat chinul de probleme de conștiință: Vianu căuta să se convingă pe el însuși că are dreptate, că această colaborare cu regimul comunist poate fi fructuoasă. Cînd l-am felicitat pentru numirea sa la Academie, remarcînd însă că a fost primit acolo nu pentru ceea ce publică acum, ci pentru opera lui burgheză din trecut, s-a aprins brusc și mi-a replicat: „Dumneata mă jignești, domnule Negoitescu!”.

Vianu era întotdeauna dispus să-i ajute pe cei persecutați de regimul la care el aderase

LN.: Cu să-i judecăm mai bine atitudinea și tulburările de conștiință (ele îl deosebeau fundamental de Călinescu, jovialul cinic, ori de Sadoveanu, apaticul moral), să nota faptul că Tudor Vianu era întotdeauna dispus să-i ajute pe cei persecutați de regimul la care el aderase: l-am rugat să intervină pentru Doinaș, care fusese arestat și își aștepta procesul, și mi-a dat o recomandare scrisă în favoarea lui. Îl rugasem în același sens și pe Al.

MAREK BEYLIN

COȘMARURILE NOASTRE CELE DE TOATE ZILELE

• Conversație între intelectuali sau birfele unor polițiști plictisiți ? • O mulțime de monologuri, închise oricărei intervenții din afară • Un spectacol fără regizor • În loc să însemne împăcarea unor atitudini contrare, Puterea încearcă impunerea energică a unor convingeri proprii întregii obște • Iluzia copiilor, nebunilor și a politicienilor post-totalitari • Criza dialogului social și criza de identitate • Baza democrației este negocierea • Discursurile exclusiviste contribuie la amplificarea tensiunilor sociale și politice

Nu de mult ascultam o discuție între trei persoane pretinse de cultură.

— Se spune că deputatul X a băgat mâna în banii statului, zicea primul participant la discuție.

— Cu siguranță că i-a dat ministrului Y partea lui, adaugă al doilea.

— Dacă ați ști cum s-a dat de gol senatorul Z, a continuat al treilea.

Noua gramatică a discursului public în societatea posttotalitară

În ciuda aparențelor, acestea nu erau birfele unor polițiști care se plictiseau în orele de serviciu, ci o discuție între intelectuali polonezi. Am impresia că asemenea schimburi de vederi au loc în toate societățile posttotalitare. Ele își fac loc pe socoteala — sau, într-o exprimare mai reținută — însoțesc discuțiile intelectualilor cu privire la îndatoriri și răspunderi, la adevăr și onoare. Evident, această nouă gramatică a discursului public caracterizează nu numai comportamentul intelectualității, ci umple întreaga viață publică, transformând-o într-un vacarm general, adică într-o mulțime de monologuri cu o structură desăvârșită, închise oricărei intervenții din afară.

Dacă este adevărat că viața politică este un spectacol, în Polonia spectacolul parcă s-ar desfășura într-un spital. Scena poloneză este populată de fel de fel de personaje: Dmowski și Pilsudski (separat sau împreună), De Gaulle, adevăratul polonez catolic, democratul autentic, patriotul cel mai autentic, polonezul plugar, polonezul muncitor, precum și un numeros grup de mame autentice și de tati autentici, convinși și convinși că instinctul sexual exercită o influență negativă asupra conștiinței naționale. Nici un regizor nu dirijează acest spectacol, dar cu toate acestea personajele lui au o anumită caracteristică în comun: toți consideră că exercitarea puterii nu constă în împăcarea unor atitudini contrare din societate, ci în impunerea energică a unor ferme convingeri proprii întregii obști. Lor li se pare că ritmul schimbărilor în lumea reală nu depinde decât de imaginația celor care decid. În acest fel se manifestă o iluzie caracteristică nebunilor, copiilor și unor politicieni, potrivit căreia realitatea nu conține caracteristici durabile, ea fiind independentă de orice mecanisme. Barierele și restricțiile nu există decât în mințile guvernanzilor.

Iluzia universalismului, moștenită de la experiența totalitară

Discuția amintită la început despre ce a furat unul sau altul redă foarte bine reacția majorității participanților la viața publică față de părerile și actele altora. Urmarea imediată este aspectul descris mai sus al scenei politice. Ca și discuțiile de odinioară despre onoare, limbajul politic actual permite „asimilarea” realității, staternicind o ordine, fie ea și monstruoasă, între individ și

mediu. Într-un cuvânt, există o interpretare logică a acestui ordin, ceea ce nu înseamnă și o justificare a ei. Oare ce s-a întâmplat cu noi în Polonia, sau poate în întreaga Europă posttotalitară? Credeți că această formă degenerată a limbajului public este un produs al iluziei universalismului, moștenite de la experiența totalitară. Noi, părtași la experiența totalitară, am crezut că pe scena publică poate exista un limbaj global și universal. Epoca ordinii totalitar nu îngăduia ca în descrierea realității să facem apel la categorii globale. Aceasta a fost descrierea „adevărului” unei experiențe etice individuale, care ne permitea să „construim” un sens opus celui al realității înșelătoare și îngrozitoare. Iar dacă a existat un adevăr comun, el s-a născut datorită experiențelor individuale și, întemeiat pe un șir de principii non-contradictorii, el nu putea exista decât în opoziție cu totalitarismul. Categoria „adevărului” universal determina nu numai relația dintre „mine” și „absolut”, ci și forma și descrierea lumii reale. Acest sistem integral de orientare în realitate, salvator, în acel timp, prin puterea sa de a conferi un sens lumii, nu mai constituie acum un instrument cu ajutorul căruia am putea înțelege și participa la crearea (gêner) mediului nostru propriu. Căci parcurgem drumul dintre experiența antitotalitară bazată pe un discurs etic universal și, ca atare, unitar, și o realitate democratică la a cărei constituire contribuie o multitudine de discursuri exprimând adevăruri parțiale. Într-o lume astfel concepută nu este vorba de a descoperi adevărul universal (la vérité), ci de a împăca adevăruri diferite, care se află, de obicei, în conflict.

Principalul conflict trece prin discursul de excludere și discursul de diferențiere

Credeți că societățile posttotalitare trec în prezent prin două crize profunde: cea a dialogului social și cea de identitate. Nu există limbaj public pe care l-ar putea considera ca fiindu-le propriu tuturor actorilor vieții publice. Aceasta nu este decât o banală afirmare a faptului că sistemul s-a schimbat. În cotidianul democratic nu există acest tip de limbaj integrator al societății, căci sistemul se bazează pe existența unei pluralități de limbaje pur pragmatice. Cu ajutorul lor nu descoperim valori, ci ele servesc la descrierea rolurilor sociale și politice, adică la o diferențiere a intereselor într-un mod care permite negocierea. Acest gen de limbaj public exclude recursul la categoria adevărului universal dintr-un motiv foarte simplu: baza democrației este negocierea (gestion). Dar cum se poate negocia cu pur-

tătorii „adevărului universal”? Cred că principalul conflict al societăților noastre trece prin două genuri de discurs public: de excludere socială (d'exclusion) și de diferențiere (diversification).

Discursul de excludere este bastardul discursului etic tradițional, care se întemeiază pe categoria „adevărului universal”. Potrivit acestui discurs nu există conflict între interese de același rang. El este construit în jurul conceptului de unitate socială și dacă îl utilizăm pentru descrierea universului intrăm într-o societate imaginată ai cărei membri nu sînt diferiți, ci „buni” sau „răi”. În acest discurs nu există loc pentru conceptul de compromis. Ne mai rămîne de adăugat că prin el se exprimă viziunea unei societăți închise și înghețate.

Aș spune că problema noastră nu constă în existența acestor discursuri, căci le găsim și în democrațiile stabilizate, dar acolo ele se află la marginea vieții sociale. Problema apare datorită slăbiciunii discursurilor diversificatoare care, dacă este vorba de Polonia, nu au fost niciodată adinc înrădăcinate în tradiția poloneză. Așa se face că discursurile exclusiviste ocupă centrul scenei publice; prezența lor contribuie la amplificarea tensiunilor sociale și politice, deoarece conflictele de interese exprimate prin mijlocul lor se transformă în confruntări ireductibile între „adevăruri universale”.

Confruntarea dintre societatea imobilă și societatea în mișcare

Dacă ne gândim la obârșia discursurilor exclusiviste în viața publică, observăm că de cele mai multe ori ele sînt consecința apărării identității proprii a societății, concepute ca fiind imuabile. În Polonia, și în genere în societățile posttotalitare, experiența libertății își găsește adeseori expresia în așa-numita criză de identitate, adică în apărarea unui status quo ante. Se pot invoca o serie de exemple care ilustrează faptul că acel conflict care îmbracă forma confruntării dintre societatea imobilă și societatea în mișcare antrenează toate instituțiile. Referindu-ne la exemple poloneze, se pot cita următoarele fenomene: apărarea privilegiilor proprii de către aproape toate grupurile profesionale, susținerea statutului special al clasei muncitoare din marea industrie ca autentic subiect al revoluției, susținerea structurii agrare anacronice ca izvorînd din valorile tradiționale ale conceptului ideologic de „pămînt”, sau — last but not least — comportamentul bisericii catolice care, în dorința de a-și păstra poziția tradițională de leader moral al poporului, recurge la discursul discriminatoriu clase. Împărțind societatea în divină sau poloneză și minoritatea străină. În viața publică aceste crize de identitate își

găsește corespondența într-un conflict general de valori. Punerea în pericol a unor poziții particulare din universul social apare în ochii celor afectați de perturbări ca un atentat asupra caracterului universal al culturii. Manifestarea „eu”-lui propriu ca un „eu” universal este profund umană, dar problema constă în faptul că prin asemenea manifestări conflictele sociale degerează în conflicte non-negotiable dintre universalism și particularitate. În afară de exemplele mai sus citate mă gândesc la naționalism, antisemitism, populism etc.

Apărarea identității și diversele discursuri exclusiviste sau, în general vorbind, tentativele de universalizare a rolurilor sociale care sînt, prin însăși natura lor, particulare, se manifestă, de regulă, prin invocarea societății imobile și ordonate, opuse societății în mișcare. Firește că o asemenea opoziție este netă numai în teorie. Majoritatea membrilor societății în mișcare, chiar dacă nu resping viitorul necunoscut, simt nevoia să se refere la instituții și discursuri în care se exprimă ideea unei ordini durabile. Ei nu aspiră neapărat la frînarea schimbărilor, vor și ei să facă viitorul mai „agrabil”, un viitor în care să se poată locui. Și atunci societățile pot ușor cădea în cursă, transformându-se într-un balet de grand guignol dirijat de deliruri colective și menținut pe scenă printr-o abilită manipulare a spaimei sociale.

Dacă democrația se sprijină pe armonizarea (gestion) intereselor imediate, acest lucru se întâmplă numai atunci cînd avem de a face cu interese exprimate într-o formă negociabilă. Totodată, existența democrației depinde de aptitudinea ei de a interpreta interesele neexprimate în limbajul acordurilor (gestion). Funcția tradițională a ideologiilor și partidelor politice a constat într-un mod de apropiere al anxietăților sociale, care amplifică puterea integratoare a sistemului și contribuția la întretinerea mișcării societății într-o direcție necunoscută. Astfel de tehnici de apropiere a anxietăților sociale sînt înscrise și în ideologiile totalitare, în naționalism — în toate instituțiile ordinii durabile și exclusiviste. Și mai există o formă de asimilare a spaimei: revoluția, războiul civil, sau războiul pur și simplu. Cred că sintem martorii unei crize generale a unor asemenea tehnici de asimilare a anxietăților care să întretină schimbările sociale. În partea noastră a Europei numai oamenii și instituțiile care tind să imobilizeze societatea vor să dobîndească forțe din aceste anxietăți. Ne lipsesc tehnicile și instituțiile care să transforme frica de viitor a societății într-o forță motrice a schimbărilor. Dar oare pot ele să se nască într-o lume în care îndeplinirea făgăduințelor este mai primejdioasă decât rostirea lor, mai ales atunci cînd nu se propun sisteme coerente de promisiuni, adică promisiunea unei realități coerente?

Dacă nu, ce ne rămîne? Să ne împăcăm cu faptul că nu căutăm o paradigmă, căci realitatea nu este coerentă și, împreună cu ea, nici noi, dat fiind că logici diferite ale unor situații de moment guvernează comportamentul nostru? Sau să recunoaștem că obiectivul nostru este modest: să încropim (bricoler) încoerențe, prezervându-le, căci datorită existenței lor se naște un spațiu în care putem fi relativ liberi.

Traducere de
IHOR LEMNIJ

* Marek Beylin este redactorul șef al revistei poloneze Krytyka.